

УДК: 330.354:330.322

О.М. Лотош

ВПЛИВ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ: СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена сучасним науковим дослідженням проблеми впливу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) на зростання ВВП у приймаючих країнах. Розкрито сучасні моделі впливу іноземного інвестування на економічні показники приймаючої економіки та можливості регулювання цих процесів.

The article is devoted to modern research as for the impact of FDI on GDP growth in the host countries. Here reveals the modern models of the impact of foreign investment on the economic performance of the host economy and possible regulation of these processes.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції (ПІІ), економічне зростання, приймаюча країна, національна безпека, економічна безпека.

Нові тенденції у світовій економіці зумовили дослідження, розроблені для кращого розуміння змін у рухові капіталу та інвестиційних потоків, а також міграції виробництва через національні кордони. Особливо необхідне моделювання альтернативних форм участі комерційних фірм у зовнішньоекономічній діяльності, тому що організаційні зміни були центральними у трансформації світової економіки. Метою даної статті є огляд наукової літератури, в якій теоретичні дослідження зосереджені на поясненні впливу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) на економічне зростання та пошуку моделей ПІІ як усередині різних галузей промисловості, так і загалом, щоб сприяти захисту економічної безпеки приймаючих країн.

Сучасні науковці розглядають проблему впливу ПІІ по-різному. Так, дослідники із США, використовуючи дані про потоки прямих інвестицій з промислово розвинених

країн у 69 країн, що розвиваються протягом останніх двох десятиліть, констатують вплив ПІІ на економічне зростання. Результати показують, що ПІІ є важливим засобом передавання технологій, що сприяють зростанню відносно більше, ніж зростання внутрішніх інвестицій. Однак більш висока продуктивність ПІІ позитивно впливає тільки тоді, коли приймаюча країна має мінімальний запас порога сприйняття людського капіталу. Крім того, ПІІ впливають на збільшення загального обсягу інвестицій в економіку більше, ніж один до одного, що свідчить про переважання ефекту взаємодоповнюваності з вітчизняними фірмами [1].

Вчений-економіст із США М. Фельдштейн, використовуючи досвід економіки США, формулює загрозу національній безпеці, яка може виникнути у сфері інвестиційної діяльності. Так, невідповідність торгової політики і внутрішньої політики, яка впливає на обмінний курс, може зашкодити інвесторам. Це призводить до конфліктів у економічній сфері і, зрештою, до погіршення співробітництва у сфері національної безпеки.

Щоб переконати іноземних інвесторів у тому, що їх доларові інвестиції не втрачатимуть свою купівельну спроможність, слід скоротити довгостроковий бюджетний дефіцит США. Це приведе до скорочення ризику інфляції [2].

Попри те, що впливи, які ПІІ здійснюють на економічне зростання приймаючої економіки, добре вивчені, ще досі немає консенсусу щодо того, як ПІІ впливають на розвиток країни: позитивно чи негативно. Відсутність однозначних емпіричних даних не дозволяє чітко сформулювати точні прогнози того, як пропонується політика щодо ПІІ буде впливати на економіку. Досі не надано переконливих даних, які б обґрунтували потребу здійснення політики підтримки ПІІ. Дослідження, які використовують підходи зростання регресії та агреговані дані, ймовірно, не допомогли дослідникам розібратися у причинах зростання впливу ПІІ через методологічні проблеми, величезну неоднорідність та приховані дані.

Проте, велика кількість емпіричних досліджень на рівні підприємств документально підтверджують, що ТНК та їх філії (порівняно з вітчизняними фірмами) є більш капіталомістким, активніше використовують кваліфікованих працівників, вкладають більше коштів у фізичний і нематеріальний капітал та платять вищу заробітну плату. Тому докази, засновані на мікроданих, показують, що фірми, які здійснюють інвестиції та виробництво в зарубіжних країнах мають підвищену продуктивності вдома, іноземні філії також користуються перевагами продуктивності порівняно з місцевими фірмами у приймаючій країні [3].

Сучасні науковці перевіряють вплив ПІІ і на економіку США. Їхні дослідження зосереджені на тому, як ПІІ передають технології з розвинених країн у менш розвинені країни. Здебільшого рух ПІІ відбувається між розвиненими економіками, а країною, що отримала найбільший приплив ПІІ є Сполучені Штати. Вчені дослідили, як такий приплив ПІІ стимулював зростання економіки США. Із застосуванням часових рядів даних для одночасного рівняння моделі (SEM), що явно відображає двонаправлені відносини між ПІІ та економічним зростанням, було виявлено значний позитивний вплив на економічне зростання США. Результати засвідчили, що навіть технологічно розвинені країни отримують вигоди від припливу ПІІ, та ці вигоди є дуже суттєвими в довгостроковій перспективі. У цілому, дослідження показали, що політика США повинна бути спрямована на підтримку привабливості країни для прямих іноземних інвесторів [4].

Емпіричні дослідження кількісної оцінки економічного ефекту від збільшення обсягу ПІІ не надали переконливих доказів того, що вони є позитивними, як і передбачає теорія. У своїй роботі вчена США Е. Мак Гретан показує, що відсутність емпіричних доказів узгоджується з теорією, якщо країни знаходяться у процесі переходу до відкритості для ПІІ. Очікуване зростання добробуту призводить до тимчасового зниження внутрішніх інвестицій і зайнятості. Узгодження теорії та практики здійснюється в динамічній моделі загальної рівноваги з даними щодо вибірки з 104 країн протягом 1980–2005 років. Незважаючи на те, що систематичні переваги відкритості для ПІІ не були знайдені, модель показує, що в кінцевому підсумку успіхи в зростанні й добробуті можуть бути величезними, особливо для малих країн [5].

Сучасні дослідження підтверджують важливість впливів ПІІ на стан економіки країн, що їх приймають. Так, дослідження науковців М.А. Десаї, С.Ф. Фолі та Д.Р. Хайнса свідчать про зростання впливу іноземних інвестицій на внутрішню економічну діяльність. У фірм, чиї іноземні операції швидко зростають, відповідно швидко зростають внутрішні операції, але ця модель сама по собі не є доказом того, що зовнішня і внутрішня діяльність спільно визначені. У своєму дослідженні згадані дослідники розглядають, як темпи зростання ВВП пов'язані з відставанням географічного розподілу іноземних інвестицій конкретних фірм, аби спрогнозувати зміни іноземних інвестицій великої групи фірм із США. Оцінки, отримані з використанням цього інструменту, показують, що збільшення іноземних інвестицій на 10 % пов'язане із збільшенням внутрішніх інвестицій на 2,2 %, а також, що збільшення іноземних компенсацій працівниками на 10 % пов'язане зі збільшенням внутрішніх компенсацій працівниками на 4 %. Зміни зовнішніх і внутрішніх продажів, активів і кількості співробітників також позитивно зв'язані. Крім того, дані показують, що збільшення іноземних інвестицій пов'язане зі збільшенням вітчизняного експорту [6].

Економісти Л. Альфаро, А. Чанда, С. Калемлі-Осман та С. Сейек у своїй роботі «Чи ПІІ сприяють економічному зростанню? Вивчення впливу фінансових ринків на зв'язки» пропонують механізм, який посилює роль місцевих фінансових ринків у використанні ПІІ для стимулювання економічного зростання через зворотні зв'язки. У невеликій відкритій економіці виробництво готової продукції здійснюється зарубіжними та вітчизняними фірмами, які конкурують за кваліфіковану працю, некваліфіковану працю та проміжні продукти. Для роботи фірми в секторі проміжних товарів підприємці мають розробити новий сорт проміжної продукції. Це завдання, яка вимагає значних авансових капітальних вкладень. Що розвиненіший місцевий фінансовий ринок, то легше підприємцям почати свій власний бізнес. Збільшення різновидів проміжних товарів приводить до позитивних зовнішніх ефектів у секторі готової продукції. Унаслідок фінансові ринки отримують зворотні зв'язки між іноземними та вітчизняними фірмами, що є вторинним ефектом ПІІ. Результати дослідження показують, що:

а) за постійного рівня присутності іноземного капіталу, країни з добре розвиненим фінансовим ринком мають майже вдвічі більші темпи економічного зростання, ніж країни із слабкорозвиненим фінансовим ринком; б) збільшення частки ПІІ або відносної продуктивності іноземних фірм призведе до додаткового зростання у фінансово розвинених країнах, порівняно з менш фінансово розвиненими країнами; в) інші місцеві умови, такі як структура ринку та людський капітал, також є важливими для створення позитивного впливу ПІІ на економічне зростання [7].

Значну увагу вивченню впливів ПІІ на сучасному етапі розвитку економіки приділяє у своїх дослідженнях ізраїльсько-американський вчений Е. Хелпман. Його дослідження ПІІ в аспекті стратегії фірми ґрунтуються на моделі загальної рівноваги, що включає декілька країн та різні галузі економіки. Результатом є пояснення рішення фірми про обслуговування закордонних ринків шляхом експорту або ПІІ. Ці режими доступу на ринок включають різні відносні витрати, деякі з яких є сталими, тоді як інші залежать від обсягу продажів (наприклад, транспортних витрат та тарифів). Щодо інвестицій в дочірнє підприємство (ПІІ), експорт містить у собі нижчі неперворотні витрати, але вищі на одиницю витрат. За умов рівноваги тільки більш продуктивні фірми і далі будуть вибирати для обслуговування закордонних ринків ПІІ. Також вчений розглядає наслідки рішень окремих фірм для сукупного експорту та ПІІ у порівнянні з вітчизняними та зарубіжними розмірами ринку. Зокрема, показано, що неоднорідність структури фірми є важливим чинником, що визначає рух експорту та ПІІ. Модель, що використовується, дозволяє перевіряти емпіричні прогнози щодо сукупного експорту та ПІІ в даній країні для даної галузі на основі як відносних витрат, так і ступеня неоднорідності фірми в цій галузі. Ці передбачення були протестовані на даних із США в 38 різних країнах і 52 галузях. Підтверджено, що транспортні витрати та тарифи в конкретній країні/галузі негативно впливають на експорт порівняно з ПІІ. Більше того, нові дані підтверджують такий висновок: більша неоднорідність фірми призводить до значно більших ПІІ порівняно з експортом [8; 9].

Останнім часом в усьому світі відбуваються зміни політики в галузі ПІІ [10].

Багато з цих змін можуть стати протекціоністськими обмеженнями. На сьогодні чимало країн оцінюють з ПІІ з погляду негативних впливів на економічну безпеку країни. Постійна криза на світових ринках капіталу, наслідки якої поширюються на економіку багатьох країн, скоріш за все призведе до більш активної участі урядів у процесі регулювання руху ПІІ та перевірки дискретного набору інвестицій. Уряди самі можуть визначати тривалість, ціну і в кінцевому підсумку життєздатність операцій ПІІ. Звісно, занадто рано говорити про те, якою мірою нові і/або передбачувані правила сповільнять глобальний рух ПІІ. Тому необхідне обґрунтування економічних витрат на підвищення бар'єрів для ПІІ, що відповідно, стимулює наукові дослідження цього процесу.

Науковці із США розробили два набори політичних рекомендацій: один на рівні окремих країн, другий на рівні міжурядових органів [10]. Кожен уряд повинен захищати національну безпеку, і в країнах давно помітили взаємозв'язок між певними іноземними інвестиціями і національною безпекою. Зі зростанням глобальних ПІІ нові гравці здійснюють значні іноземні придбання, збільшуються інвестиції компаній, які належать державі або інвестиційним фондам, що неминуче призводить до збільшення політичного тиску на обмеження іноземних інвестицій. Водночас, вузькоспеціалізована, добре продумана і ефективно реалізована програма захисту національної безпеки може фактично сприяти додатковим ПІІ за рахунок зниження протекціонізму, якщо буде упевненість, що національна безпека в даний час захищена.

Науковці сформулювали чотири принципи національного регулювання іноземних інвестицій.

1. Закон про інвестиції повинен бути вузькоспеціалізованим і спрямованим на захист національної безпеки, а не на економічні чинники. Один з основних принципів міжнародної торгівлі та інвестиційних угод останні п'ятдесят років полягає у тому, що

будь-які обмеження повинні бути мінімально достатніми для того, що необхідно для досягнення урядом мети. Цей принцип повинен застосовуватися сьогодні при обговоренні та прийнятті нових законів із регулювання іноземних інвестицій. Урядове втручання в цей процес повинно бути обмежене тими проблемами, яким ринок сам по собі не може запобігти.

2. Процес регулювання іноземних інвестицій повинен забезпечувати передбачуваність, гарантуючи, що прийняття рішення буде проводитися протягом певного періоду часу. Інвестори не схвалюють невизначеності, і що довший час потрібен для того, щоб розпочати чи закінчити інвестицію, то більша невизначеність. Отже, щоб уникнути зниження рівня інвестицій, механізми регулювання повинні включати короткий і визначений період часу, протягом якого інвестор гарантовано отримає рішення уряду.

3. Регулювання інвестиційного процесу повинно забезпечувати конфіденційність. Суворі конфіденційність забезпечує впевненість, що інформація, надана уряду, буде захищено від доступу громадськості та конкурентів. Крім того, з урахуванням характеру національної безпеки, конфіденційність необхідна, аби захистити її інтереси держави.

4. Країнам слід уникати створення переліків для визначення угод, що вимагають розгляду на предмет дозволу інвестицій на основі галузей економіки, або, як другий варіант, такі переліки повинні бути якомога вужчими.

Також розроблено рекомендації для міжурядових організацій, що можуть допомогти підтримувати зважену політику щодо ПІІ. Провідну роль надано трьом основним інститутам: Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), МВФ і «Великій вісімці» (G8). ОЕСР має давню порівняльну перевагу в документуванні та аналізі передового досвіду країн-членів. Спираючись на ці сили, ОЕСР слід створити програму для політики щодо ПІІ, яка охоплювала б не тільки членів ОЕСР, але також важливих одержувачів інвестицій, що не входять в організацію, таких як Китай, Індія і Росія. Ця нова програма повинна приділяти увагу не тільки найвищій ланці, але й рівню міністрів. Також необхідно, щоб підтримувався процес рецензування для надання допомоги країнам з урахуванням передового досвіду. ОЕСР слід створювати та підтримувати базу даних, зокрема щодо кількості дозволів на ПІІ, угод та на яких умовах були введені інвестиції, кількість угод, за якими було відмовлено. База даних повинна також містити інформацію щодо галузей, до яких було залучено ПІІ, що розглядалися. Одним із труднощів в оцінці впливів режимів регулювання ПІІ є відсутність якісних і кількісних даних про дозволи на здійснення ПІІ [10].

МВФ містить у собі як країни походження, так і країни-одержувачі потоків ПІІ. МВФ може так само працювати в напрямку запровадження керівних принципів у галузі політики регулювання ПІІ, спрямованих на державні підприємства. Він міг би здійснювати стимулювання інвестицій наданням прозорої інформації про принципи іноземного інвестування (без розголошення конкурентних таємниць) та методи прийняття рішень державами. На практиці ці заходи будуть доповнювати діяльність ОЕСР, описану вище. Нарешті, засідання G8 та пов'язані з ними зустрічі з додатковими країнами можуть посилити основний зміст повідомлення про політику щодо ПІІ. Регулярність та високий рівень цих зустрічей можуть зробити їх особливо корисними для підтримки та схвалення зусиль як окремих країн, так і ОЕСР та МВФ [10].

Зрозуміло, що й вітчизняні науковці приділяють належну увагу проблемі впливу ПІІ на економічне зростання. В Україні помітне місце належить школі професора Рогача О.І. з вивчення проблем руху ПІІ та діяльності ТНК [11; 12]. Не залишається поза увагою ця проблема і в програмних документах вітчизняної влади [13], звісно, з використанням світових наробок у цій галузі.

1. *Borensztein E.* How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth? / E. Borensztein, J.D. Gregorio, J.W. Lee // *Journal of International Economics*, 1998, Vol.45(1.June), — p.115–135.
2. *Feldstein M.S.* Economic Conditions and U.S. National Security in the 1930s and Today / M.S. Feldstein // NBER Working Paper No. 15290, August 2009.—<http://www.nber.org/papers/w15290>.
3. *Contessi S.* Foreign Direct Investment, Productivity, and Country Growth: An Overview. / Contessi S., Weinberger A. Foreign [Електронний ресурс] .— Режим доступу.— <http://research.stlouisfed.org/publications/review/09/03/Contessi.pdf>.
4. *Roy A.G.* Foreign Direct Investment and Economic Growth: A Time-Series Approach / A.G.Roy, H.F Van den Berg // *Global Economy Journal*, Vol. 6, 2006. — [Електронний ресурс].— Режим доступу.- <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1031&context=econfacpub>.
5. *McGrattan E.R.* Transition to FDI Openness: Reconciling Theory and Evidence // NBER Working Paper No. 16774, February 2011. — <http://www.nber.org/papers/w16774>.
6. *Desai M.A.* Foreign Direct Investment and Domestic Economic Activity / M.A. Desai, C.F. Foley, Jr.J.R. Hiner // NBER Working Paper No. 11717, October 2005. — <http://www.nber.org/papers/w11717>.
7. *Alfaro L.* Does Foreign Direct Investment Promote Economic Growth? Exploring the Role of Financial Markets on Linkages / L. Alfaro, A. Chanda, S. Kalemli-Ozcan, S. Sayek // *Journal of Development Economics* 91, 2 (March 2010), — p. 242–256.
8. *Helpman E.* Export Versus FDI with Heterogeneous Firm s/ E. Helpman, M.J. Melitz, S.R. Yeaple // *American Economic Review* 94, 1 (March 2004), — p. 300–316 .
9. *Helpman E.* Trade, FDI, and the Organization of Firms // *Journal of Economic Literature*, 2006, Vol.44 (3.September), — p. 589–630.
10. *Marchick D.M.* Global FDI Policy Correcting a Protectionist Drift / D.M. Marchick, M.J. Slaughter // *CSR* № 34, June 2008. — <http://www.cfr.org/international-finance/global-fdi-policy/p16503>.
11. *Рогач О.І.* Міжнародні інвестиції: теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій. / О.І. Рогач. — К.:Либідь, 2005.
12. *Рогач О.І.* Транснаціональні корпорації: підручник. / О.І. Рогач. — К.:Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008.
13. Закон України про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць // Урядовий кур'єр, №184(4828). — 10 жовтня 2012. — с. 12.